

SZEMLE.

Kaán Károly: *A Magyar Alföld.* Gazdaságpolitikai tanulmány. Kiadja Magyar Tudományos Akadémia. 1927. 351 lap.

A multban a közérdeklődés a tájak szépsége s kellemes, vonzó változatossága miatt, az állami berendezkedés pedig egyrészt politikai, másrészt pedig gazdasági okokból inkább a hegyvidéket kultiválta és fejlesztette s így részint a kisebb érdeklődés, részint a gazdasági kiegyenlítettség miatt, az Alföld értékeinek kihasználására, viszonylag kevesebb lehetőség adódott. Az Alföldet „turáni álmoság” ülte meg, hiányzott belőle a pezsgő élet tevékenysége, láza s a rendezettséggel kapcsolatos általános kultúra nyoma. Pedig Széchenyi István gróf látnoki szemmel fedezte fel az Alföldben rejlő őserőt, a „magyarság bölcsője”-nek kiaknáztatlan értékét. Nagy perspektívájú meglátásai nyomán, szelleme a problémák kiváló megoldási módozatait szorgalmazza, az Alföld iránt való rajongó szeretete pedig a nemzetet rázza fel és ösztönzi cselekvésre. Tervei. sajnos csak részben váltak valóra, azonban a bennük rejlő nagy koncepció, mint valami mithikus erő, még ma is termékenyítő hatást gyakorol, midőn „a magyarság bölcsője”-nek megoldatlan nagy kérdései kerülnek szőnyegre.

Széchenyi gróf nagy eszméitől s az Alföld iránt érzett önzetlen szeretetétől való ihletettség párosul, egy hosszú élet tapasztalataival, Kaán Károly: *A Magyar Alföld* című gazdaságpolitikai tanulmányában, amely egy-egy nézőpontból vizsgálva foglalja egybe csonka hazánk érdeklődésének középpontjában álló Alföldjének, megoldásra váró nagy tényeit. „Az Alföld idők során egy egészségtelen fejlődésnek és a gazdasági, kulturális, valamint szociális helyzetnek olyan körülményei közé került, amelyekből a helyes útra jutás feltétele s egy egészséges kibontakozás lehetősége, a nehéz kérdések és problémák egész sorát tolja előtérbe! Azok tervszerű megoldását teszi szükségessé, ha azt kívánjuk, hogy az Alföld egyik számottevő erőforrásunkká legyen!”

A gazdaságpolitikus szemüvegén át tárgyilagosan mutatja be az Alföld egyes tájegységeit, „anélkül, hogy romantikáját, tagadhatatlan poézisét lekicsinyelni kívánna”, miközben „úgy érezzük, hogy ezen mérhetetlen rónaságon, nagy természeti rendellenességek, történelmi események, vagy emberi nagy hibák és mulasztások vetettek gátat az okszerű gazdasági előrehaladásnak”.

Konkrét esetekre vonatkozó történelmi adatok alapján, színesen rajzolja meg őseink Alföldjének erdős, mocsaras, buja tájképeit, amelyeknek fátlan területeit, mezőgazdaságilag művelt részek, legelők és a XVI—XVII. században, keletről nyugatra vezető, a marhakereskedelmet szolgáló utak tarkították. A honfoglaláskori tájak változásának okát, az állatállománynak

a későbbi idők folyamán ismételten fellépő, nagy megnövekedésével magyarázza. A legeltetés miatt ugyanis az erdős területek folytonosan kisebbedtek, a gazdaságilag kiélt területek helyett pedig újabb szűz talajt törtek fel, melyet gyakran égetéssel erdőtlenítettek, amiáltal a talaj hőmushát is csökkentették. Az ilyen „talajnyúzás”-t követte a folyószabályozások és lecsapolások nyomán fellépett „nyirkos viszonylat megváltozása” és az elszikesedés jelensége.

Ezután a *változó képekben* élénk tárja a tatárdúlás nyomait, majd a XIV. és XV. század gazdasági fellendülését és a törökhódoltság utáni szomorú képet, midőn az egykor lakott helyek nyomát hamú és pernye jelzi. A „neoaquistica commissio” működésével beállott birtokcserét és új települések keletkezését „*újabb kialakulások*” címen közli. Az Alföld multjában beállott természeti és gazdasági változásokat tárgyaló fejezetet ezzel zárja: „kétségtelen, hogy nemcsak az ember tudatosan, vagy meggondolatlanul romboló keze, hanem jószándékú építő munkája is akaratlanul hozzájárult ahhoz, hogy Alföldünk szárazabb legyen, hogy elszikesedése nagyobb arányokban bekövetkezzék, bizonyos homokos területei kiszáradjanak és sívóvá váljanak s az Alföld képe mindezzel szintén megváltozzék”.

A „Tiszavölgy rendezésének” nagyszabású programját *gróf Széchenyi István tervei az Alfölddel* cím alatt eleveníti fel. E fejezet anyagát „A Magyar Tudományos Akadémia első évszázada” címen megjelent centennáris műnek 321—360. oldalán közölt tanulmányából merítette. A gazdasági és kulturális fejlődés eddigi akadályai és jövőbeni feltételei-ről szólva emlékezetünkbe idézi szerző, Széchenyinek, a nagy vatesznek, az anyagi és szellemi együttműködésről vallott felőgását, a Duna—Balaton közti csatorna s a Tisza mellékfolyóinak hajózhatóvá tételére, valamint az alföldi utak és vasutak hálózatára vonatkozó tervét, mely utóbbiak függvénye volna „pusztáinkon a telepedések irányát, gazdaságunk rendszerét elhatározni”. Hivatkozik a faültetésre, a szikes föltek befásítására vonatkozó bölcs tanácsára s megállapítja, hogy „sem előtte, sem azóta nem volt ilyen tökéletes, ilyen sokoldalú és mégis egységes terv az Alföld rekonstrukciójára, a magyarság főfőszkének minden irányú kifejlesztésére, fellendítésére, anyagi és kulturális felvirágoztatására”.

A természet megzavart rendje és a gazdasági kérdések-vel foglalkozva Sávolj nyomán rámutat Kaán arra, hogy „az Alföld termésheli bősége a multban nem egyedül az erőteljes szűzi talajon, hanem fokozottan a tájnak hatásos bioklimatikai értékén is mulott”. Sűrgeti a lecsapolás és a páratelenség összhangbáhozását, az öntözési lehetőségek tervszerű kihasználását s a bolgárrendszerű kertészet kifejlesztését. A fenyegető elszikesedés kérdéseivel kapcsolatban Tessedik és Szentannay kiváló eredményeire hívja fel a figyelmet. Ugy közgazdasági, mint közegészségügyi szempontból bőségesen tárja fel az alföldi erdők értékét és kimerítően ismerteti az erdőtelepítés nagy jelentőségét.

A tanyavilág, vagyis az Alföld újabb településének előzményeit, feltételeit és sajátos kifejlődését összefoglalva, érdekes és megdöbhentő mindaz, amit e probléma nehézségeire vonatkozóan előad. Hogy az Alföldön tanya-kérdésről szó lehet, annak oka nemcsak abban rejlik, hogy a történelmi

események megzavarták az Alföld gazdasági kultúrájának természetes kialakulását, hanem abban is, hogy úgy a kormányok, mint a városok részéről hiányoznak azok „a megfelelő intézkedések, — melyek — az Alföld tervszerű és egészséges gazdasági fejlődésének irányt szabnak“. Tolnai, Zala vármegye Völgysegi és Novai járásának területviszonyaival veti egybe Kecskemét, Debrecen, Szeged, Nyiregyháza, Hódmezővásárhely tanyáktól megszállt területének gazdasági állapotát. Mindegyiknek speciális a fejlődése, mindegyik más, csak a kultúrától való elzártága azonos. Szerző tanulmányában többször kitér Szeged város tanyái viszonyaira, amelyeknek kifejlődésében bizonyos tervszerűség s a város részéről való gondoskodás nyilvánul meg, miért is a „tanyarendszer“ (!) itt a legkedvezőbb, viszont Debrecen környékének állapota a legelszomorítóbb. A mai földbirtokreform sem vezet kibontakozásra, mert csak házhelyekről intézkedik, de nem szorgalmazza tervszerűen új települések — falvak keletkezését, így „egy átfogó nagy koncepcióban nem szabnak meghatározott irányt, nem adnak előírást az itt elhajult helyzet gyökeres megjavításához“. Ezután *különböző megvilágításban* mutatja be a szerző az egy milliónál több „hantház“ lakó tanyái ember életét, akitől a tanyákon való megtelepedés révén elért valamivel jobb gazdasági eredmény, „aránytalanul nagy áldozatot követelt meg, mert megfosztotta ezeket a magyarokat a kulturális élet legszükségesebb és leg-
elemibb feltételeitől“.

Az *Alföld gazdaságát* tárgyalva felvonultatja mindazon földet zsaroló népszokásokat, melyek nem egyszer szükségből, vagy tudatlanságból kifolyóan kaptak lábra, mint a trágya eltüzelése és eladása, amely ténnyel kapcsolatban megállapítja, hogy „a nemzeti érdekekkel került ezért ellentétbe minden olyan eljárás, amellyel a hazai földet nyúzzuk és zsaroljuk. A hazája ellen vét, aki a nemzeti vagyont e legdrágább állagát kikezdi, értékében megakasztja, termőerejét kiuzsorázza! Ezt az eljárást megakadályozni valóban elsőrendű kötelesség, igen fontos kormányfeladat“. Rátér a *gazdasági eredményekre*, helyesebben eredménytelenségekre és kívánalmakra, melyek a gazdasági termelés minden ágában bőven mutatkoznak. A *meg nem felelő gazdasági politika* következményeit Debrecen város kezdetleges gazdasági rendje mutatja a legteljesebben, melyet, ha tervszerűség váltana fel, a város kiváló gazdasági előnyökhöz juthatna. „Holott a mai helyzetében a Hortobágy, ez a tengerenagy földbirtok, az utazó idegeneknek nyújtható látványosságon kívül kat. holdanként, csak 1-5 pengőt hoz Debrecen városának! És még ez a jövedelem is csak látszólagos!“ Még egyéb elszomorító jelenségeket is sorakoztat fel a szerző, melyek a legkevésbé válnak az erdőkultúra, a többtermelés és a szociálpolitika dicsőségére! Végül arra utal, hogy: „Ne tévesszük szemeink elől és soha el se feledjük Lyde-nek, a londoni egyetem neves professzorának nemrég közreadott azt a jelentős megállapítását, hogy: amíg a történelmi geografia igazolása szerint a Magyar Alföld az európai biztosság kulcsa, addig a gazdasági geografia azt tanítja, hogy a Magyar Alföld a legpompásabb emberfajta és a legkiválóbb mezőgazdák bölcsője!“

A *gazdasági és kulturális vérkeringés nehézségei* címen a hazai és külföldi csatornarendszerekről, továbbá a szárazföldi, vízi és tengeri utak kapcsolatának jelentőségeiről, a főbb vasúti hálózat kifejlődésének akadá-

lyairól, valamint a helyiérdekű és gazdasági kisvasutak nagy értékéről, általában az egészséges gazdasági és kulturális vérkeringés feltételeiről számol be. „Egységes koncepció keretébe kell ezéért beillesztenünk a minden rendű közlekedési vonalak előre elkészített és jól átgondolt hálózatának tervét is, hogy annak az egész Alföldre kiható szerves és egészséges fejlődését megalapozni és az ország anyagi erejéhez mért fokozatossággal, azt a legjobb eredmény mellett kifejleszteni képesek legyünk! Csak ilyen módon remélhetjük, hogy az Alföld gazdasági és kulturális vérkeringésének mai sajátos nehézségeit leküzdhetjük“.

Fejtegetéseinek tanulságait *Az alföldi probléma talpraállásunk kérdésében* cím alatt foglalja össze, amely szerint egyik legfőbb feltétel: „a forgalmi eszközök szerves hálózata jövőbeli építési és munkatervének összeállítása“, a másik feltétel pedig az, hogy „megielelő törvény tételes rendelkezéseivel nemcsak akadálytalan lehetőségét biztosítsuk a tanyavilág csoportokba sűrűsödésének és ezzel új községek létesülésének, hanem, hogy az erre irányuló törekvéseket a törvényes rendelkezések és állami támogatások is elősegítsék“.

Kaán Károly a Magyar Alföld jelenének megrajzolásakor a figyelmet a multa tereli s az összehasonlításokból a jövőre ad programmot. Ezért mutatja be pergő filmszalagként a legszemléletesebben, szinte poétikusan, de mindenkor reálisan a Nagy Magyar Alföld tájéletének nagy változásait, szépségét, vadságát és őseréjét, gazdasági kedvező és kedvezőtlen periódusait. A magyar nép és a Nagy Magyar Alföld vonatkozásainak, az ember ösztönös törekvéseinek átalakító hatása és tükrözése a tájban mindaz, amit a szerző művében így felvonultat. A hatást nagyban fokozza Széchenyi grófi nagystílű gondolatainak ritmikus visszaidézése. Egy század után is kísértő szimfónia ez, melynek az Alföld kifejlesztésének programjában, még ma is irányító hatása van.

„Nekünk nem lehet nagyobb gondunk és sürgősebb kérdésünk, mint megszüntetnünk az Alföldön a káros, a beteges állapotokat és az egészséges fejlődés útjára terelni ezt a tengersík nagy földet! Eltüntetnünk róla azokat a kezdetleges, egy kulturnemzethez valóban nem illő jelenségeket, amelyek ezen a terjedelmes rónaságon nemcsak a gazdasági termelést akasztják meg, de hatalmas területeken a leromlást is előidézik; s az Alföld népének nagy baját okozzák. Amelyek a kulturális és szociális irányban való haladást célzó legszebb törekvéseknek is gátat vetnek!“

Aki Kaán Károlyt, e művét elolvassa, legyen az laikus vagy szakember, ha sokszor fájoan is, de élvezni fogja! És még jobban leköti majd figyelmét az Alföld síkja, mert szemléletének egyhangúságába változatot hoz be az átalakulások okainak ismerete. Kaán Károly élni akarásunk érdekében sürítette egybe művében egy emberélet tapasztalatát, nagy szaktudással és rajongó lelkesedéssel. Vajha, műve, az illetékes fórumoknál is ennyi úgyszeretetet és gyakorlatias tettekkészséget váltana ki! . . .

Kanszky Márton.

Györfly István dr.: A szilaj pásztorok. Benyovszky István ötven rajzával. A Magyar Föld és Népe 2. szám. Kiadja a debreceni egyetem földrajzi intézete. Nyomtatta Kertész József Karcagon. 1928. Ára 5 pengő.

Mint előszavában mondja „a történetíró tévedett, aki azt tanította, hogy a kunok az Alföld „termékeny“ rónaságára települtek“, mert az Alföld vízjárta terület volt, amelyen 600 évig sajátos életüket élték az oda-telepített kunok. Ennek a sajátos pásztoreletnek rajzát adja ez a 46 oldalas füzet, amelynek függeléke azoknak a kifejezéseknek labirintusában tájékoztat, amelyeknek jelentős része még annak is ismeretlen, aki csak magyarul beszél.

Aki ismeri szerzőnek Nagykunsági Krónikáját s annak a régi pásztoreletről rajzolt képét maga elé igyekezett varázsolni, akinek lelkében nyomokat hagyott az a küzdelmes magyar élet, amely ebben a könyvben tárul igazán a szemlélő elé, annak ez a könyv ujját nem mond, csak megeleveníti azt, ami azóta folyton él a lelkében.

Györfly Istvánnak valami csodálatosan egyéni elképzelése van a magyar néprajzról. A litterae currentales viselettörténeti adatai s a magyar pásztorelet megrajzolása ugyanannak az elgondolásnak az eredménye. Ő teremtette meg nálunk azt az iskolát, amely, ha szabad ezt a kifejezést használni, a történelmi néprajzot kultiválja s a mai hivalkodó vásári tárgyak szomorú világából az ősi viselethez, az ősi foglalkozásokhoz, az ősi élethez menekül, amelyben megőrizve találja azt, amit őseink még keletről hozhattak magukkal. Ez az az igazi kulturhistória, mely olyan sokáig váratott magára. Nem a maroknyi előkelők idegen befolyások alatt kialakult élete, hanem az, amely a járhatatlan területekre menekülve csak akkor pusztult el, amikor az új kultúra kihúzta a lába alól a talajt.

A könyv olvasása alatt előtűnik folyik a pásztor élete, küzdelme a nehéz viszonyokkal, az állatokkal, a tolvajokkal s valahogy olyan rokonszenvet érzünk a nehezen élő emberek iránt, hogy szinte sajnáljuk azt, hogy ma már nincsenek. Benyovszky klasszikus rajzai pedig méltóképp egészítik ki ezt az érdemes munkát. A könyv olyan, hogy idegen nyelvekre való lefordítása valóban kívánatos volna.

Banner János.

Kováts József: Szentes közigazdasága. A szegedi kereskedelmi és iparkamara közigazdasági pályázatán kiűtötett pályamunka. Kiadja Szentes város közönsége és a Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara. Szeged, 1927. 54. lap.

Az utóbbi időben öröndetesen gyarapodik a mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi kamarák kiadványainak sora.

Szentes bár Árpádkori telep, mégis benépesedése, mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi fejlődésének megindulása, valamint városias teleppé való alakulása arra az időre esik, amidőn a város területének nagy része a Harruckern-család birtokába kerül.

Szentes történelmi és földrajzi vázlata után érdekes jelenség népeségére vonatkozóan, hogy a 99%-ig magyar lakosú város szaporodási százaléka, éppen a modern várossá való fejlődéssel kapcsolatban alakul kedvezőtlenül. „Népsűrűsége a legalacsonyabbak közé tartozik és úgyszólván

stagnál akkor, amidőn más városoké 30—40%-kal nő". A *telekezeti megoszlás* keretén belül feltűnő a róm. kath. vallásúak előretörése. 1869-ben a város lakosságának 59%-a reiformátus és 34%-a katolikus; 1920-ban a két felekezet lélekszáma külön-külön 47·5%. (!) A *foglalkozás* szerint való megoszlás is érdekes. Ugyanis míg más hasonló városok az őstermelésből az iparosodás felé haladnak, addig Szentesen éppen az ellenkező folyamat megy végbe. Sajátságos a napszámosok helyzete is, számuk háromszor akkora, mint más hasonló városban. A *házasságkötések* száma a háború előtti évtizedben (9·1) megelőzi ugyan 1‰-kel az országos (8·1‰) átlagot, az élveszületés (29·1) mégis 9‰-kel kevesebb az országos átlagnál (37·9). Nagy a gyermekhalandóság is: 35%, az összes elhalt közül pedig 14% volt gümőkóros. *Közegészségügyére* káros a felszíni csatornázás, közbégőhidjének primitív volta s a köztisztasági hivatal hiánya, valamint az ártézi kutak kevés száma. Mindezt „jól tudja a város vezetősége is. Ma azonban még az a jelszó: csak pótdadó nélkül”.

Szentes város mezőgazdasági helyzete 1871-ben alakul ki, még pedig a sokáighúzódo „örökváltás” és a „legelőkérdés” szűkkeblű és önző megoldása miatt bizony kedvezőtlenül. A *birtokmegoszlás* rossz, mert 97·4% kisbirtokból is 56% törpebirtok! A gazdálkodási mód: önkezelés és tanya-rendszer. A lakosság főleg szemtermelést folytat. A terméshozadék 1900 óta nem emelkedett. A határ termésátlaga alatta van az országos átlagnak, sőt 15%-kal a megyei átlagnak is! *Állattenyésztése* 1920 óta, csakis importált szarvasmarha iajtára szorítkozik, lótenyésztése azonban békebeli színvonalú.

A század elején úgy látszott, hogy a város *kereskedelmi élete* teljesen kialakult, ma azonban megváltozott, mert kelet felől új vonzási területet nyert. Kereskedelmére nagyobb kihatást fog gyakorolni a nemrégben alakult Élelmiszerkiviteli Rt. Szenteset feltűnően karakterizálja a szatócskereskedők nagy száma és kisméretű tevékenysége. (1901-ben 600 szatócs közül csak 175-nek volt nyílt üzlete!) Az agrár város kereskedelmére kedvező fényt vet azon tény, hogy 1926. év folyamán kivittek 302 vagon élő, 201 vagon vágott baromfit, 305 vagon gabonát, 86 vagon lisztet; ezzel szemben kő-, vas-, szén-szállítmány és csak 42 vagon burgonya érkezett.

A Csongrád—Orosháza-i vasútvonal megnyitásával Szentes vasúti közlekedése megélénkült, ma pedig a motoros járatok bevezetése miatt, teljes átalakulás előtt áll. *Közúttaira* vonatkozóan csak ez álljon itt: 775 km. úthálózatából csupán 6·5% a köves út!

Szerző a bevezetésben utal azokra a nehézségekre, melyek Szentes város irodalmának felkutatását és rendszeres feldolgozását körülményessé tették. A feltárt anyagot sikerült mégis, olyan egységes képpé formálnia, hogy abban Szentes város közgazdaságának jellege mindég előtérben áll. Kár, hogy ez a kép a város kedvezőtlen népességi, gazdasági és ipari vonatkozású adatai miatt lehangoló!

Kanszky Márton.

Beynon, Erdmann D.: *Isolated racial groups of Hungary.* (Reprinted from The Geographical Review Vol. XVII., No. 4, october 1927. Pp. 586—604.)

Tizenkilenc-lapos néprajzi dolgozat Magyarországról, speciálisan a magyar faj különálló szigeteiről, amely New-Yorkban, angol nyelven látott napvilágot. Egy jó térképen kívül hét igen jó illusztráció díszíti. Jegyzeteiben és sok helyen szövegében is egyik magyar név a másikat követi. Olyan nevek, amelyek nélkül aligha boldogulunk idehaza is a sok megoldatlan kérdést rejtegető magyar néprajz rengetegében. És ezeknek a neveknek nemcsak felsorolásával, hanem komoly értékelésével, munkájuk mindég helyén alkalmazott feldolgozásával is találkozunk, ami azt mutatja, hogy a szerző ebben az aránylag rövid (s nekünk újat nem mondható) tanulmányában komolyan fogta fel azt a tárgyat, amelyet valóban nem nekünk, hanem Amerika tudósainak szánt.

Ha dolgozatának felosztása nem is fedi teljesen azokat a csoportokat, amelyeket általában fel szoktunk venni, mégis nagyjából a leginkább ismereteket megemlíti. Külön tárgyalja a Sárköz, Ormánság, Csököly, Göcsej és Hetés népét, a palócokat, matyókat, kalotaszegieket, székelyeket és csángókat. Ismeri Szinnyei Tájszótárát, Ipolyi és Kandra Magyar Mythológiáját, Humfalvy Magyarország Ethnográfiáját s részben ezek alapján beszél, ha csak a jegyzetben is azokról a népekről, akikkel a magyarság a történelem folyamán keveredett.

Sárköz ismertetésénél Malonyai ismért munkáját használja, de Garay Jánosra, Szilágyi és Szappanos reí. papokra is hivatkozik s a sárközi viseletet két képbén mutatja be. Az Ormánságot Lukácsy: Ormánság népe és Várady: Baranya multja és jelene c. művei alapján ismeri, de Györffy és Sebestyén megállapításai se ismeretlenek előtte. Csököly népét Gábos Dénesnek a Falu c. folyóiratban megjelent monográfiája alapján írja le. Göcsejt és Hetést a Gönczi munkája után tárgyalja s jellegzetes építkezéséről két képet is közöl, de Eötvös Károly neve se ismeretlen előtte. A palócokról Istvánffy alapján ír, de Mikszáth kötetét is ismeri s igen jó leírásnak tartja. A matyókat szintén Istvánffy alapján ismeri s viseletükről három képet közöl. Kalotaszegzet Wislocky és Jankó, a székelyeket Malonyai, Kozma és Jancsó, eredetüket Sebestyén Gyula, a csángókat Horger, Simonyi és Györffy munkái nyomán írja le.

A leírt népek földrajzi elhelyezkedését jó vázlatos térkép szemlélteti.

Ha a tanulmányban nem minden csoport a maga fontossága szerint kap is helyet, már a futólagosan olvasót is meggyőzheti arról, hogy az az érdeklődés, amellyel rólunk szól, minden elismerést megérdemel. B. J.

Dr. Georghe Pascu: *Descriptio Moldaviae. Moldova leírása 1716-ból.* Jaszi. 1923.

Kantemir Demeter moldvai fejedelem ezen értékes munkája Romániában latin és oláh nyelven már számos kiadást ért, s most 1923-ban dr. Georghe Pascu jaszi egyetemi tanár oláh szöveggel újból sajtó alá rendezte a címben említett, latin nyelvű művet, mely mint elterjedt földrajzi olvasmány rég idő óta közkedvelt könyv Romániában. Kantemir először latinul

írta meg, de az első oláh fordítás is ő tőle származik. Hogy a Föld és Ember is foglalkozik e munkával, oka az, hogy néprajzi szempontból sok érdekes megállapítást tartalmaz, sőt az oláh szakirodalomban az első anthropogeografiai irányú munka. Másodsorban a moldvai magyarságot többször említi. Azután — mint jó anthropográfiai adalék — az orientális történetírásnak hasznos forrásul szolgálhat a török uralom idejéből. Maga a mű — már azért is érdekes, mert a nagy tudású Dimitrie Kantemir ezzel a művével foglalta el székét a Berlini Tudományos Akadémiájában.

Feltétlenül szükségesnek tartom, hogy olvasóink tájékoztatására pár mondatral foglalkozzam Kantemirrel. Dimitrie Kantemir (1673—1723), mint neve is mutatja, tatár eredetű moldvai fejedelem volt, rövid uralkodása után keresztyén politikája miatt a török elűzte a trónról, amikor Nagy Péter cár udvarába menekült, s ott az irodalomnak és művészeteknek szentelte hányatott életét. Ifjúságában hosszabb ideig tartózkodott a konstantinápolyi török udvarban, mint tús, hol éles szemmel figyelt és tanult. A nyugati, keleti és klasszikus nyelveket alaposan megtanulta, sőt a zenében is akkora jártasságra tett szert, hogy a korabeli török zenét saját kottajegyei után általa ismerte meg a nyugati szakirodalom. Gazdag tudásának sok értékes, leginkább latin nyelven írt munka volt a bizonyítéka. Különösen keleti emelkedett nagy hírnévre, az egyik az ottmani birodalom emelkedésének és hanyatlásának a története: „*Historia incrementorum atque decrementorum aulae othomanicae*“, melyet angolra, franciára és németre is lefordítottak s Hammer—Purgstall és Zinkeisen munkájáig egyedüli forrásmunka volt. A második legnevezetesebb alkotása „*Descriptio Moldaviae*“ című földrajzi munka, Moldova eredeti térképével, amelyeket az alábbiakban fogunk ismertetni. A munka sajátos keveréke a földrajznak, historiának, irodalom és vallástörténelemnek. Munkája három részre oszlik; az első rész a földrajz címet viseli a következő alcímekkel: Moldova régi és jelenlegi elnevezése, Moldova elhelyezése, határai és éghajlata. Moldova folyóvizet. Moldova tartományai és várai. Moldova hegyei és ásványai. Moldova síkságai és erdői. Moldova vad- és házias állatai. Mellékelve van a „*Tabula Geographica Moldaviae*“ — Moldova rajzolt térképe — sajátos hegyeivel, római sáncával, váraival és városaival, latin és oláh elnevezéssel, a Duna, német névvel. A térkép érthető elrajzolásai: a Milkó, Szeret, Barlad, Prut, Nyeszter folyók irányvonala, a Keleti-Kárpátok láncja, a Fekete-tenger partja, Besszarábia alakja, az ő korában mind megengedhető hibák, de a hibákat bőven kárpótolja az a tartalom, mely a XVIII. század első feléből pontos települést ad a vásárhelyekről és várakról, melyek közül sok egészen eltűnt térképünkéről (Pisco vára, Obliciza, Oriow stb.).

A második résznek a Politika címet adta, melyben Moldovának társadalmi rétegeit vizsgálja és magyarázza meg. Kezdve a fejedelmi udvartól felülről lefelé, végezve a község lakodalmas szokásáig. A harmadik részben Moldova lelki rétegeit szedi széjjel s műveltségi és hitbeli életéről ad összefüggő képet.

Moldova nevét Dragos vajdától származtatja, aki egy bölényvadászat alkalmával, vízbeült kedvenc vadászkutyájáról nevezte a folyót Moldovának, erről aztán az egész tartomány ugyanezt a nevet vette fel. Sőt az elejtett bölényfej belekerült Moldova címerébe s így Románia címerpaj-

zsába is. Földrajzi helyzetét is elég jól koordinálja az északi szélesség $44^{\circ} 54'$ és $48^{\circ} 51'$ között; a keleti hosszúságban már nagyobb a hiba $45^{\circ} 39'$ és $53^{\circ} 22'$ fok megállapításával. Keletről nyugatra 237 óra járásnyira, azaz 711 olasz mértőrdőben állapítja meg Moldova szélességét.

Folyói felsorolásánál egyeseknél érdekesen adja a kulturhistoriai rajzot is, hogy a különböző korokban melyik nemzetnél, milyen szerepet töltött be és hogy nevezték el. Pl. a Prut első elnevezése Hierasus, Ptolemeusnál Gersus, Amianusnál Porota, a görög kereskedők pedig Pyretusnak nevezik. Vagy a Nyeszter névlajstrománál a következőkben állította össze Kantemir. A régi görög írók Dinasztisnak, majd Tyrasnak nevezték, a törökök pedig Turlanak, nagy folyónak, melyen a török gályák Konstantinápolyból a Fekete-tengeren át a folyón egészen Benderig, sőt még tovább északra Kamenecig is felhatoltak. Jászvásárról (Jaszi) elmondja, hogy egy öreg molnár — János bá' — románul Jaszi a megalapítója s korában mintegy 40 temploma és 12.000 háza volt. Besszarábia alatt a Duna torkolatától a Fekete-tenger partvidéke mellett a Nyeszterig csak a déli tengerparti részt értette, ahogy az az eredeti térképén is fel van tüntetve, felosztva négy részre, mégpedig Bucsák, Akkerman, Kilia és Izmail-ra, ezeknek a kisebb tartományoknak is névtörténetét adja. Részletesen foglalkozik a Traján-féle — Bánátból — kiinduló és Besszarábiában végződő római sáncsal, de tudományos megállapításig nem jut el. A hegyvidékekkel röviden véghez, megemlítve, hogy a rómaiak magas hegyei miatt Hegyes Dáciának nevezték Moldovát. Bőven emlékezik meg a Kórnári és Herlóri szőlőhegyekről, ahol jobb bor terem a tokajinál (szerinte) — „mai bun, decât toate vinurile europene, chiar și decât „Tokai“. Tudniillik itt szüretelik a híres zöld bort, s minél öregebb az ital, annál zöldebb a bor. Moldovának s különösen Besszarábiának a török világ előtt igen sok szőlős-kertje volt, de mivel a törökök nem ittak bort, uralmuk alatt a szőlők, különösen Besszarábiában kipusztultak. A moldovai fölgyet, mint keresett hajóját írja le, mely a Fekete tengeri hajózást nagyban elősegítette. Érdekes azután a moldovai mennyei manna leírása (42, 43. old.): Moldova északi határán, Lengyelország szomszédságában, különösen a Cseremuszt folyó völgyében a legelőt március, április és május hónapokban sajátságos harmat borítja napkeltekor, amit a lakosok edényekben összeszednek és izletes, vajféle eledelt készítenek belőle. A legelésző állatok is erősek és kővérek lesznek tőle rövid idő alatt. A házi állatok között a juhot dicséri, melyből korában évente 60.000 darabot szállítottak el a török kereskedők Konstantinápolyba. Szarvasmarháit nyugat felé szállították Lengyelországon át Danzig felé, évente 40.000 darabot. Bőven emlékezik meg a bölényekről és a vadlovakról, melyek akkor szertebarangoltak Moldova földjén.

A társadalmi és műveltségi rétegződéseknél érdekesen világít rá a török uralom idején itt maradt török etnikumra. Mint már az első soraimban is említettem: Kantemir jól tudott törököül, így művének e része tele van eredeti török nyelvű emlékekkel, kultúrokmányokkal, mellette annak latin, illetve román fordítása, mely az orientális tudományokkal foglalkozóknak becses forrás lehet. A moldovai magyarokról a XVI. fejezetében beszél, így többek között ezt mondja: „Valódi földmíves moldovai román paraszt tulajdonképpen nincsen, mert az vagy orosz, vagy erdélyi, illetve

— ahogy nálunk mondják — magyar eredetű. „Taran curat moldovenesc nu este nici unul. Acei care se gaseste sunt de origina ruseasca, ori transilvanescu ori cum se zice la mai ungurescu. A magyarok állhatatosak maradtak — mondja tovább — a római katolikus hitükhöz és magyar, nemzeti nyelvükhöz, ámbár mindnyájan beszélnek a moldovai nyelven. (Sajnos számukról, elhelyezésükről részletesebben nem emlékezik meg.) Állítását ebben a tekintetben támogathatja Quirini Bernardin moldovai r. kath. püspök jelentése 1597-ből, amikor 10.704 lelket talált magyar, katolikus hitben. Auner Károly adatai szerint pedig félszázezerre (?) tehetjük 89 községben elszóródott moldovai csángók számát.

Végül a moldovai oláhot így jellemzi Kantemir: „Pajkosak és vidámak, nem tartják a szívüket messze a szájuktól, hamar elfelejtik a haragot, de a baráti hűséget sem értékelik szerielett.”

Célunk ezzel a rövid ismertetéssel az általános tájékoztatás volt. A Föld és Ember ezentúl állandóan figyelni fogja Románia ránk vonatkozó szakirodalmát s arról esetről-esetre felvilágosítást és ismertetést közöl.

Lévai Lajos.

Dr. Walter Scheidt: *Rassenunterschiede des Blutes, mit besonderer Berücksichtigung der Untersuchungsbefunde an europäischen Bevölkerungen.* 1927. Lipse.

A fajbiológiai kutatások s fajismereti vizsgálódások számára új csapást, új perspektívát nyitottak meg a biokémiai vérreakciós kísérletek. Először csak egyes állatfajokon belül tanulmányozták a vércsoport szerinti tagozódást, később Landsteiner az embernél is úgy találta, hogy némely ember vérsavója kicsapja a másik ember vörös véresejtjeit. E ritka jelentőségű vércsomósodási tünetényt nevezte el a tudomány roppant nehézkes műszóval isohaemagglutinációnak. E vérreakciós kísérletek eredményei alapján Európa lakosságát sikerült is a tudománynak négy vértípusba, mondjuk vércsoportba beosztani. Az isohaemagglutinációs vizsgálatokban magyar kutatók neveivel is találkozunk külföldi bűvárok műveiben, bizonyoságúul annak, hogy haladunk a korral mi is. *Verzár, Veszeczky* neve e téren ismert nevek. *Csörsz* vizsgálatai szintén értékesek. És hogy Erdély magyarjai se maradjanak ki, gondoskodtak róluk *Manuilu és Popoviciu* vérvizsgálatai. Az agglutinációs jelenségeknek különben olykor túlnagy jelentőséget tulajdonít a tudomány a rasszkutatás terén, holott a faji hovatartozandóság kérdésének analízáló és összetevő munkásságon alapuló megoldásánál nem, mint kizárólagos nyomravezető, csupán mint nagy fajsúlyú segítő adat támogatja a többi észleletet. A hamburgi *Scheidt Walter* professzor, a vér rasszkülönbségeiről szóló 109 lapnyi kis könyvében a vér-glutinációs jelenségek felhasználásával Európa lakossága faji összetételét igyekszik megvilágítani több-kevesebb határozottsággal, elismervén, hogy csak nagy óvatossággal és körültekintéssel szabad felhasználni az isohaemagglutinációs eredményeket, ellenkező esetben teljesen hamis következtetések útvesztőjébe tévedhetünk. Tárgyilagos okiejtéssel igyekszik a vérreakciós tünetények fajismereti jelentőségét kellőképp megvilágítani a józan kritika szemüvegén keresztül. A vértípust illetőleg szól arról is, hogy a

vérjellegék örökölhetősége *Langer, Bernstein* s mások szerint valószínűsítve van. A vértulajdonságok változnak a korrall, ezért a gyermekeket kikapcsolják a vizsgálódások köréből. Ugyancsak figyelembe veendő a nemi különbségek is. A vércsoportösszetartozás körjelző értékesítését, illetve a vércsoportok és a betegségek közti összefüggést úgy *Lattes*, mint *Hirschfeld* s általában a mai uralkodó felfogás tagadja. A születendő gyermekek nemére vonatkozólag *Hirschfeld* és *Zborowszki* azt vélik, hogy az A B vércsoporthoz tartozó anyáknak aránylag több a fiúgyermekök, mint a más vércsoportbelieknek. Valamely népcsoport rasszismereti megvizsgálásánál tekintettel kell lennie a vizsgálandó egyének korára, nemére, származására, a társadalmi és gazdasági összetartozásra, a népesség történetére, életkörülményeire stb. Mindezeket a német tudóst jellemző alapossgággal és részletességgel tárja elbénk. A mű végén levő jegyzékben egybeállítva találjuk az irodalomban eddig ismertetett vércseppvizsgálatokat, megtalálván benne a hazai vizsgálatokat is. A szám jelentékeny. A kimutatásban ugyanis 92.144 megvizsgált egyén szerepel, 198 vizsgálati csoportban. Ebből 56.922 európai, 112 csoportban. Akiiket a fajismereti kutatások közelebbről érdeklík, nagy haszonnal forgathatják *Scheidt* könyvét.

Krecsmárik Endre.

Dr. Walter Scheidt: *Rassenforschung*. Mit 12 teils farbigen Abbildungen. 1927. Lipcse.

Nagy tudományos nekikészültséggel, erős mathematikai felfegyverzettséggel vezet be bennünket Dr. Scheidt e kis könyvével a rasszkutatás módszereibe. Különösen kiemeli a speciális rasszkutatás módszerének fontosságát, mely adott népesség fajbiológiját igyekszik megvilágítani. A vizsgálati eljárásnak tekintetbe kell vennie a vizsgálati anyag megválasztását és megrostálását, továbbá az észleletek kellő kiválogatását és elrendezését. A megfigyelések feldolgozása tulajdonképpen a leírásból, összehasonlításokból, s a statisztikai jellegű táblázatos kimutatásokból áll. A különböző jellegek kiválasztásánál megjegyzi, hogy valamely jelleg a rasszkutatás számára abban az esetben használható fel, ha valamely népcsoportban való gyakorisága és elterjedettsége valamely rasszbiológiai jelenséget domborít ki. A fizikai és pszichikai rasszjellegek értékét beható bírálat alá veszi. Különös fontosságot tulajdonít a vércsoportok leírásánál és összehasonlításánál a nyert adatok, eredmények számértékben való kifejezésének, mivel a rasszbéli minőség kifejezésére szolgál. Közöl is olyan komplikált mathematikai formulákat, hogy akinek gyenge oldala az algebra, az bizonyos, hogy örök időkre le fog mondani a rasszkutatás módszerének tanulmányozásáról. Számos, részben színes grafikon, tékép teszik igen áttekinthetővé a rasszkutatásra vonatkozó módszertani ismereteket és vizsgálati eredményeket. Ha a könyvet végigolvassuk, szinte sajnáljuk azt a sok időt, melyet e csupán 82 lapnyi műre fordított a szerző. Sajnáljuk pedig azért, mert ez idő szerint a rasszkutatás terén uralkodó sűrű homályt bizony-bizony sem a variációs és correlációs indexek, sem a színes grafikonok nem igen tudják eloszlatni.

Krecsmárik Endre.

Zaborski, Bogdan: *O Kształtach wsi w Polsce i ich rozmieszczeniu.* (A falvak formája és eloszlása Lengyelországban, francia „kivonattal.”) Krakó, 1927, 8°, 120 lap, 27 ábrával és 2 színes térképpel. Az egyik 1:2,765.000 méretben Lengyelországról, a másik 1:12,000.000 méretben Északi Közép-Európáról.

A munka célja a lengyel falvak formáinak megállapítása s azoknak térképi feltüntetése. Az osztályozás nem csupán geometriai, hanem genetikusan is történt.

Négy csoportot különböztet meg. U. m.: I. *Kerek formák* a német kolonizáció előtti időből a XIII. századig. Ide 5 típus tartozik. Ezek a német terminológia szerint 1. Runddorf (Rundling), 2. Langdorf (Angerdorf), 3. Strassendorf, 4. Haufendorf, 5. Kettendorf. A határok e formáknál eredetileg sakktáblaszerűen vannak felosztva, a falvakat összekötő utak szabálytalanok.

II. *Hosszúhúzás formák*, a német jog szerint történt telepítés óta. Ide 2 típus tartozik. Ezek: 1. Waldhufendorf és 2. Reihendorf (szorosabb, lazább és szabályosabb formákkal). Az első a régebbi, a második a fiatalabb (XVI. sz.). A parcellák hosszú, harántos szalagokban fekszenek, az utak párhuzamosak.

III. *Törpe csoportos formák*, az ország északi felének formái, a XIV—XVII. sz. telepítései. Ide 3 típus tartozik. Ezek: 1. Weiler, 2. Strassen-Weiler, 3. Platzdorf.

IV. *Magános telepek.* A legfiatalabb formák. A kisebbik térképen azt látjuk, hogy Lengyelország két hatalmas *Haufendorf terület* közé esik, jelesül az északnémet és ukrán-podóliai közé. Ez az utóbbi, nyúlik át Lengyelország déli felébe. A két nagy területet Szilézián és Dél-Lengyelországon át egy keskeny Haufendorf-öv köti össze. Mint figyelemreméltó tényt említi meg szerző, hogy e falutípus az utolsó eljegesedés határvonalától délre eső területeken otthonos s ezt a vonalat csak néhány helyen éri el. Ezek a területek a legkorábban alkalmasak voltak a megtelepülésre. Ettől az övtől északra, a hosszúhúzás faluformák övezete húzódik, ahol a diluviális folyóvölgyek a legkedvezőbbek a telepedésre. Még tovább északra a törpe csoportos formák birodalma következik, fel a posztglaciális moréna-talajú Balti országokig. Nagyjában ez a három, egymás fölött elhelyezkedő övezet borítja el Lengyelországot is, anélkül, hogy szabályként lehetne kimondani, hogy mindegyik faluforma ott fordulna elő, ahova bizonyos kedvező földrajzi feltételek utalni látszanak. Lengyelország derekát pld. vegyes formák foglalják el, vagyis fiziográfiai és települési zónák nem, vagy csak ritkán esnek egybe. A település képét a természet és ember együtt szabja meg.

A Kárpátok a *Waldhufendorf*-típus hazája. Magános telepek csak a legkeletebbi láncokra jellemzők.

B. Zs.